ISSN 2230-7850 Impact Factor : 3.1560 (UIF) Volume - 5 | Issue - 11 | Dec - 2015

ISRJ Indian Streams Research Journal

शृंगारमधुमिलिंद भा. रा. तांबे यांची प्रेमकविता

दादासाहेब ईश्वर गायकवाड

दादासाहेब ईश्वर □ायकवाड

प्रस्तावना

विसाव्या शतकाच्या पहिल्या दुसऱ्या दशकात □शवसुतांना अनुसणारा एक कवींचा वर्ग □ाव्यप्रांतात उदयास येत असतानाच ग्वाल्हेर संस्थानात स्वच्छंदवादी वृत्तीचे संस्थांनी वातावरणात वावरणारे कवी भास्कर रामचंद्र तांबे हे मराठीत काव्यलेखन करीत होते. आंतरिक सौंदर्याने व माधुर्याने बहरलेली तांब्यांची कविता प्रा. वा. यो. मायदेव यांनी संपादन करुन १९२० मध्ये प्रकाशित केली. त्यांची कविता गेल्या तीन-चार पिढ्यांत ऐकली व अभ्यासली जात आहे. कविवर्य सोपानदेव चौधरी, प्रा. वा. गो. मायदेव यांच्यापासून ते प्रख्यात गायिका लता मंगेशकर आणि पंडित कुमार गंधर्व यांच्यासह अनेक नामवंतांनी ती गायली आहे.

□शवसुत, रे. टिळक, बालकवी, गोविंदाग्रज, चंद्रशेखर, बी. अशा अनेक कवींना तांबे समकालीन होते. अशा या तांब्यांचे आधुनिक मराठी कवींच्या आद्य पिढीत महत्त्वाचे स्थान आहे. तांबे अर्वाचीन इंग्रजीसह प्राचीन संस्कृत साहित्य परंपरा जपणारे सश्रध्द कवी होते. ते उत्तर मध्य भारतातील संस्थानी वातावरणात वाढले असल्याने, महाराष्ट्राच्या तुलनेत नव्या सामाजिक बंडखोरीच्या कल्पनांपासून दूर होते. सौंदर्यनिर्मिती व शुध्द काव्यानंद-निरपेक्ष काव्यानंद हे ताब्यांच्या कवितेचे अंतिम उद्दिष्ट होते. वैयक्तिक प्रेमाच्या

पलीकडे जाऊन वैश्विक प्रेमाच्या पातळीवर वावरु शकणारे प्रतिभा सामर्थ्य त्यांना लाभले होते. स्त्री हृदयाची रहस्य जपणारी त्यांची प्रेमकविता सफल प्रेमाचा सूर आळवणारी होती. चिद्‌विलासवादी तांब्यांची कविता सर्वार्थाने त्यांची जीवन सखीच होती.

भा. रा. तांबे यांचे अल्पपरिचय-

भास्करराव रामचंद्र तांबे यांचा जन्म २७ ऑक्टोंबर १८७३ मध्ये ग्वाल्हेर संस्थानातील मुं□ावली या □ावी झाला. त्यांचे मूळ गाव कोकणातील खेटकुई हे होय. तांबे लहान असतानाचा म्हणजे १८८५ मध्ये, त्यांच्या वडिलांचा (रामचंद्र) मृत्यू झाला. १८९३ मध्ये देवासे येथील शाळेची प्रवेश परीक्षा उत्तीर्ण होऊन प्रवेश मिळविला व त्याच वर्षी मॅट्रिक पहिल्या वर्गात उतीर्ण झाले व पुढे त्याच शाळेत नोकरी करु लागले. १८९७ मध्ये वारुबाई यांच्याशी त्यांचा विवाह झाला. लेले मास्तरांनी लावलेली वाचनाची गोडी सतत वाढत राहिली आणि तांब्यांनी चिपळूणकर-आगरकरांच्या निबंधासह भरपूर इतर वाचन केले. '□सरी', 'सुधार□', 'विविध ज्ञानविस्तार' ही नियतकालिके त्यांच्या वाचनात नेहमी असत. १९४१ मध्ये त्यांचा मृत्यू झाला.

तांबे यांचे समग्र वाड्मय-

- **स्फुटलेखन -**

१) □वितेचे मूळ अथवा महाश्वेतेचे निवासस्थान.
२) The birth of muse

३) Poetry and its afflatus.
४) आधुनिक चिंतनपर काव्य.
५) ललितकला निसर्गाची नक्कल आहे काय?
६) □लेचा उद्भव
७) संगीताचे मराठीकारण.

- **भाष□ी -**

१) मध्य भारतीय मराठी कवी संमेलन इंदूर-१९२६
२) १७ व्या महाराष्ट्र साहित्य संमेलनांतर्गत कविसंमेलन, कोल्हापूर १९३२.

- **प्रस्तावना -**

१) वाग्वसंत (रा.अ.काळेले)
२) भावकुसुज्जली कविता (मनोरमाबाई नावलेकर)
३) अज्ञातवासींची कविता (दि. गं. केळकर)
४) मालविका (मध्य भारतातील मराठी कवींच्या निवडक कविता)

- **□ंथ -** □ला आणि नीती (१९३२)
- **नाटक -** भयंकर प्रमाद (अप्रकाशित)
- **□ंडकाव्य -** १) वियोगिनी (अनुपलब्ध)
  २) पुंगीवाला (रुपांतरित)
- **स्फुट काव्यमाला -** १) सरोवर आणि कमळे
  २) प्रिसेस.

वाङ्मयीन संस्कार -

शालेय जीवनात तांबेनाही आपणही काही लिहावे असे वाटत होते. आणि त्यांनी तसा प्रयत्न केला; पण ते लेखन स्वत:लाच आवडले नसल्याने लिहिलेला कागद फाडून चोळामोळा करुन टाकले. लेले मास्तरांना चोळामोळा झालेला कागद सापडला त्यावर मोरोपंती वळ□ावर पृथ्वी वृत्तांत पुढील त्या ओळी होत्या.

अहा मतिगति खुटे तव कृती परी नाकळे
बघुनि आशि ही स्थिती दुरभिमान देवा गळे

□ौतुकोने लेले मास्तरांनी ती कविता आपल्या मित्रानांही वाचायला दिली. मॅट्रिकच्या काळातल्या त्या पहिल्या कवितेमुळे व लेले मास्तरांच्या कौतुकामुळे आपण लिहू शकतो हे त्यांच्या लक्षात आले. देवासच्या शाळेत असताना त्यांनी 'राजे मल्हारराव पवार यांच्या राज्यभिषेक प्रकरण' ही □विता लिहिली होती. ही कविता आर्या, साकी, वसंततिलका, उपजाती, शार्दूलविक्रीडित वृत्तांत रचलेली होती. येथूनच तांब्यांचे काव्यलेखन सुरु झाले.

प्रेम कविता.

इंग्रजी शिक्षणाच्या आरंभानंतर १८६० च्या सुमारास नवपदवीधरांची पिढी महाराष्ट्रात उदयास आली. त्यांना झालेल्या इंग्रजी वाङ्मयाचा परिचयामुळे त्यांची दृष्टी बदलून गेली. विशेषत: इंग्रजी कवितेने पूर्वापार चालत आलेल्या मराठी कवितेचा तोंडावळाच बदलून टाकला. ईश्वरपर जुनी कविता, पंडिती व शाहिरी कविता मागे पडली आणि एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात मराठीत नव्या कवितेचा उदय झाला. इंग्रजीतला 'रोमॅंटिसिम' मराठी आला. शेली, बायरन, कीटस तसेच वर्डवस्वर्थ यांनी प्रस्थापित केलेले संकेत या कवितेत येऊ लागले. साध्या विषयात मोठा आशय शोधू पाहणाऱ्या कवींना प्रेम आणि निसर्गातून नवा अनुभव घेण्याचा मार्ग इंग्रजी □वितेने दिला. प्रेमातील विरह, साफल्य व प्रसंगी निराशा या नव्या रोमॅंटिक कवितेत दिसू लागली.

१८९७ ते १९०० या विवाहानंतरच्या काळात तांब्यांनी कविता लिहिलेली दिसत नाही. प्रा. ना. बा. पराडकर म्हणतात, “१९०० नंतरच्या काळात बहरलेल्या काव्यकतेकडे पाहता, It dwelt upon love alone after wedding till children sprung up round me या म्हणण्याचा प्रत्यय येतो”[१]. बाह्य सौंदर्य आणि दिखाऊ प्रेम याभोवती पिंगा घालणारी कवी कृती शुध्द भावनेने पवित्र दिव्य सौंदर्याचा शोध घेण्यास उद्युक्त झाली. या साऱ्याचे श्रेय तांब्यांनी पत्नीस दिले आहे. त्यांनी मे १९०२ ते ऑगस्ट १९०३ या काळात जवळपास चाळीस प्रेमकविता लिहिल्या आहेत. ‘□ान्तेस’, ‘ती रम्या रजनी’, ‘आशा शब्द आणि दर्शन’, ‘वदन मदन रं□ सदन’, ‘हृदय सांग चोरिले’, ‘तू जिवेलगे विद्यावती’, ‘प्रेम माहात्म्य’, अशी प्रेम गीतांची मालिकाच दिसून येते. पत्नीप्रेमाने मंत्रमुग्ध होणाऱ्या आणि शृंगाराच्या वेगवेगळ्या छटा दाखवणाऱ्या या कवितांतून तारुण्यातला उन्माद जाणवतो. शृंगार, रतिभावना या प्रेमाच्या छटा कवितांतून दाखवण्यात लाज वाटण्यासारखे □ाही नाही हे तांबे यांचे मत दिसून येते ते म्हणतात.

“□ान्तेने पहिल्या रसेचि हृदया या टाकिले व्यापुनी
ती रम्या रजनी पयोधवल ते आकाश, तो सौध, ती,
प्रीतिज्योति, सखे, विलोलनयनी, ते वारिं, ते चुंबन”
(ती रम्य रजनी)

हा उत्कट काव्यभावनाविस्कार येथे अनुभवास येतो. प्रा. भ.श्री. पंडित म्हणतात. “डोंगरातून खळाळून वाहत येणाऱ्या रुचकर शुध्द पाण्याची उपमा या कवितांना देण्याचा मोह डॉ. माधवराव पटवर्धन यांना त्यामुळेच आवरता आलेला नाही. आणि तरीही ही कविता ‘वैवाहि□’ वा ‘□ौटुंबिक’ गीते म्हणवी.[२] तांब्यांची प्रेम आणि रति भावने विषयीची कल्पना यातून दिसून येते.

‘तिन्हीसांजा स□ मिळाल्या’ या कवितेतून प्रीतीची सार्वभौम भावना, निसर्ग आणि मानव यातील एकरुपतेप्रमाणेच स्त्री-पुरुष-अद्वैत व्यक्त करते.

उदा.

“तीनी सांजा सखे, मिळाल्या, देई वचन तुला
आजपासुनी जिवें अधिक तूं माझ्या हृदयाला || धृ ||
□नकगोल हा मरी चिमाली जोडी जो सुयशा,
चक्रवाल हे पवित्र, ये जी शांत गंभीर निशा
त्रिलोकगामी मारुत, तैशा निर्मळ दाहि दिशा-
साक्षी ऐसे अमर करुनि हे तव कर करिं धरिका”.
(तीनी सांजा सखे मिळाल्या)

या कवितेत प्रेमाचे वचन आणि सहजीवनांचे आश्वासन याबरोबरच एक सनातन मीलन येथे प्रकटते. या संदर्भात प्रा. शांता शेळके म्हणतात, “दिवस आणि रात्र यांया मीलनाच्या क्षणी त्याने तिला आश्वासन द्यावे यात एक औचित्य आहे. निसर्ग, स्त्री-पुरुष व त्यांचे मीलन हे सारे येथे एकमेकांशी मिसळून गेलेले एकजीव वाटते”.[३] पुढे पारंपरिक विवाहवर्णन ही एकसंधतेने येते. तांब्यांनी मिल्टॉनिक सुनिता ऐवजी शेक्सपीयरच्या सुनीत लेखनाचा प्रयोग केल्याचे दिसते.

उदा.

“□ेली ज्योति विझोनिया मग फुका फुंका तयाला किती,
ओता आंत घृता, रचोनि समिधा प्रार्था फुलें वाहुनी
झाले स्थंडिल थंडगार मृत तें, ज्योती न ये आंतुनी
चालू द्या मग वेदघोष तुमचा, ती वेदिशाळा रिती
आतां मी रविचंद्र येतिल जसे तैसेच-सांगे अशी
□ान्ते, निष्ठुर बोलुनी हृदय हें फाडूनिया टाकिशी?”
(गेली ज्योति विझोनिया १९०३)

प्रीतीची ज्योत एकदा विझली की ती पुन्हा हृदयात प्रदीप्त होत नाही, हे सांगताना तांब्यांनी आपले पत्नीवरचे एकनिष्ट व अव्यभिचारी प्रेम व्यक्त केल्याचे दिसते. आणि म्हणून 'मी गेले तरी ज□ तसेच राहील, सूर्य-चंद्र-तारे तसेच राहतील' हे पत्नीचे म्हणणे त्यांना रुचत नाही. A flower that has once blown withers forever सारखा विचार त्यांच्या मनात येतो. संसारातील पती-पत्नीचे प्रेम त्या फुलासारखे वाटते. अशा या प्रेमास तांबे यज्ञकुंडातील पवित्र अग्नीची उपमा देतात.

प्रेमातून कामवासना वर्ज्यमानून, तिकडे काणाडोळा करुन, काव्यात 'दिव्य', 'पार्थिव', 'ज्योतिः संगम' शब्द वापरुन प्रीतीला उच्चता व पवित्रता येत नसते. दोन जिवांच्या परस्पर प्रेमातून एकत्र येण्यात ते शरीराने वेगवेगळे असले तरी त्यांच्या सहसंवेदना कशी असते, हे वर्णन करताना ते म्हणतात.

"माझ्या शिरिं ढग निळा डवरला,
तुझ्या नयनिं पाऊस खळखळला;
शरच्चंद्र या हृदयि उगवला,
प्रभा तुझ्या उरिं शीतल कां?
मद्याचा मी प्यालो प्याला,
प्रिय, तयाचा मद तुज आला
□णी जखडिले दोन जिवाला
मंत्रबंध-नी □वळ? □ं?"
(कुणि कोडे माझे उकलिल कां?)

उत्कटतेच्या परमकोटीस पोहोचलेली प्रीती येथे भक्ती होते. मग अशा एकांतात श्लीलाश्लीकतेचा विचारच संभवत नाही, हे कवितेतून व्यक्त करताना ते म्हणतात-

"मोह अचानक पडे मजवरी
□र्कन पदरचि गळे पळान्तरी
नग्नचि झाले नकळा सत्वरि
तू घाल शाल, टाकी उघडी"
(घातली एका अता उडी)

प्रीतीच्या भक्तीअवस्थेत, प्रणयावस्थेत दोन जिवातील पट गळून ते एकजीव झालेले असतात. तांबे येथे आत्म्याच्या परमात्म्यातील समर्पणाची कल्पना मांडतात. हरिकरुणेने पत्नीरुपाने त्यांना स्पर्श करताच प्रतिभा फुलते, बहरते आणि कविता जन्माला येते हे सांगताना तांबे २३ मार्च १९२० च्या पत्रात प्रा. मायदेव यांना लिहितात, "I mean by नाना या परि पावल्या जनन गे प्रेमी तुझ्याचि that all my love could be produced because of my love for my own wife" पती-पत्नी प्रेमात ही समर्पण भावना असते. तेथेच प्रीती ही भक्ती होते. तांब्यांच्या कवितांतून शृंगार मूर्त रुपात उभा राहतो. पती-पत्नीच्या आत्मसमर्पणा संदर्भात पत्नीची आपल्याला योग्य साथ मिळते आहे ना? आपण पत्नीला सुखाची साथ देण्यात असमर्थ तर ठरत नाही ना? असे प्रश्न मनात येताच पत्नीची जीवनातील संसारातील कष्टमय अवस्था त्यांना जाणते ते म्हणतात.

"जिवलगे! सांगिमम सारा दुःखाचा मात्र पसारा
जुंपलीस सदा संसारा, ठावा न सुखाचा वारा "

शृंगार काव्यात मादम मद्याशी तुलना करावी असा मत्त मधू नाही. या संदर्भात रा. अ. कोळेले म्हणतात, "तांब्यांच्या कवनातील शृंगार उत्कट असला तरी तो उत्तान नाही. तांब्यांची शृंगारकला कामुक वासनेला आवाहन करीत नाही तर ती केवलानंदमय रससंज्ञ तत्वाला आवाहन करते"[४] तारुण्यात पत्नीप्रेमात सर्वस्व अर्पित करणारे तांबे नंतरही पत्नीसच प्रेमाची कृतार्थता अनुभवतात.

पत्नीप्रेमात सर्वस्व वाहणारे तांबे इतरांच्या प्रेमभावनांची-प्रीतीचीही विमुक्त तादात्मचित्रे सरसपणे रेखाटताता, प्रेमभावनेचे विविध पैलू सहजपणे उलगडताना ते तरुणांबरोबर त्यांच्या वयाचे होतात. या तादात्म्यातून-सर्वस्पर्शी प्रतिभाबलावर ते परमनप्रवेश सिध्दी साधत त्यांच्याशी

सर्वार्थाने एकरुप होतात. आणि प्रेमभावना सुंदर काव्यरुपात आवतरते. अल्ल्ड कुमारिकेपासून ते प्रौढ संसारी स्त्रीपर्यंत प्रत्येकाच्या हृदयात डोकावून त्यांची गीते तन्मयतेने आणि उत्कटतेने तांबे अनेकदा गातात. राग, अनुराग, विरह या मीलनापासून ते प्रथमदर्शनी हृदयात निर्माण होणाऱ्या प्रेमभावनांची तसेच, पन्नास वर्षानंतरच्या प्रेमभावनेची उत्कट प्रणयचित्रे ते रेखाटताता, स्वतःची तसेच इतरांचीही प्रेमभावना रंगवतात.

उदा.

" घट भरे प्रवाहीं बुडबुडुवी-
न दिसे तुज का न पडे श्रवणी? || धृ ||
□वळुनि पद जल थरारुनि हले,
स्पर्शुनि शरिरा वारा बरळे,
वेलि हसति तुज फुलुनि बहा फुलें,
डोलती विनोदे तरु बधुनी!"
(घट भरे प्रवाहीं बुडबुडुनी)

यातून उत्कट प्रेमदर्शन दिसून येते. घागर घेऊन पाण्याला गेलेल्या व तेथेच निसर्गाशी एकरुप पावत स्वतःला पार विसरुन जाणाऱ्या प्रमदेचे हे एक दृश्य शब्दकाव्य आहे. या संदर्भात डॉ. व दि. कुलकर्णी म्हणतात, "या कवितेतली ती नदीकाठी तशीच भान हरपून उभी आहे, सोबतिणी केव्हाच गेल्या आहेत; घागर भरुन वाहते आहे, पण तो बुडबुड आवाज तिला ऐकू येत नाही. वारा बरळू लागला. तर हे प्रेमाचं वेडं ध्यान बघून वेलींना कौतुक वाटलं; त्या गालात हसू लागल्या आणि वृक्ष तर डोलू लागले"[५] निसर्गाशी साधले गेलेले हे तादात्म्य साक्षीभावाने पाहणारा कवीही त्या वृक्षासारखाच कौतुकाने डोलणारा त्या प्रेमिकेशी बोलत तिला पदर सावरायला सांगणारा आहे.

प्रेम कवितांत काही भूमिकागीतेही आहेत. एका तरुणीच्या प्रेमाने वेड्यापिशा झालेल्या अवस्थेचे नेत्रगोचर चित्रण रेखाटलेले दिसते. रौद्रभीषण निसर्गाच्या पार्श्वभूमीवर जगाला विसरुन आपल्या प्रियकराची वाट पाहणारी ती तरुणी त्यांना साक्षात प्रेममूर्तीच भासते. ती बाला आणि तिची प्रेमावस्था वर्णन करताना म्हणतात,

"प्रीति का मिळे बाजारी,
□ाय शेजारी सोड मीमांसा,
बघ प्रीतिपूर्ति ये ऐसा!"
(दरडीवरील बाला)

प्रीतीची भावना हा कवितेतून चर्चा करण्याचा विषय नाही अशी त्यांची धारणा आहे. या निमित्ताने त्यांनी केशवसुतांच्या 'प्रीति मिळेल कां बाजारी' या कवितेचा अधिक्षेपच केला आहे. प्रेमाची चर्चा त्यांच्या कवितेत नसते तर प्रत्यक्ष प्रेम-प्रसंगाचे किंवा प्रेमाच्या मूर्तीचेच चित्र ते रसिकांच्या मःनक्षूसमोर सर्व घटांसह उभे करतात, त्याच्या हृदयात उतरवतात ते प्रणयाचे रसचित्र असते.

प्रेमाचा लाभ न झालेल्या एका प्रेमिकाच्या उत्कट, अबोल आणि अविचल प्रीतीचा गौरव व्यक्त करताना तांबे म्हणतात.

"येतां तुझ्या दारिं मी वाट चालोनि
चाले पुढे, येथ थांबोनि थांबोनि ||धृ||
असशील तूं आत घरकाम धंद्यात
रेंगाळि कुणि दारिं, तुज भान कोठोनि!
मी मात्र या दारिं घोटाळिं आशाळ,
□ी ढुंकशिल काय येथोनि तेथोनि!
मी टाकितों येथ काळीज हे फूल;
वायो खुणव तीस ने वास वाहोनि!"
(वायो □ु□व तीस)

□वितेतल्या प्रियकराची प्रेम व्यक्त करण्याची भूक आणि काव्यात्म तऱ्हा ते रंगवितात.

या कवितेतली नायिका कुण्या एकाच्या प्रपंचात गृहिणी म्हणून रोजच्या घरकामात बुडून गेलेली स्त्री आहे. पण तिच्या पैजणांच्या नादाची त्याला आठवण होते आणि ज्या ज्या वस्तूवर ती सृष्टी टाकेल त्या त्या वस्तूला अरुणाची कान्ती लाभल्याचे त्याला भासते. ही त्याची प्रेमनिष्ठा पण त्याची अबोल प्रीती अखेरपर्यत अव्यक्तच राहते. प्रेमानुभूतीस नैराश्याची वैफल्याची छटा आहे.

प्रेमाचे 'ला□र' झालेल्या आणि त्या हृदयरोगाने विकल झालेल्या तरुणीचे वैशिष्ट्येपूर्ण वर्णन करतात.

उदा.

"दृष्ट हिला लागली
पडे कुणा पाण्याची साऊली ||धृ||
लिंबलोण ग कोणी उतरा,
जगदंबेचा ग अंगारा
लावा बांध गंडादोरा.
□ाळजि ह्या चांगली!"
(दृष्ट हिला लागली)

नायिकेला आजारी समजून पोक्त बायका औषधोपचार करताना दाखवत विसंगतीतून विनोदाचा छेद होता होता त्या प्रसंगानुभूतीचे रहस्य ते ध्वनित करतात. तांब्यांनी कवितांतून संवादरुपातून प्रेमाचा नाट्यमय आविष्कार विनोदवृत्तीने करतात. तसेच एकमूखी संवादरुपातल्या कवितांतून तांबे नाट्यरुपात प्रणयभावना जेंव्हा व्यक्त करतात तेंव्हा त्यातून श्रेष्ट नीतीची निकोप भावना प्रत्ययास येते.

उदा.

१) "तूं हुबेहूब साउली त्याच मूर्तिची
हरपली दिवंगत झाली जी मूर्ति साउली तिची,
भटकतां विदेशी दीन हीन जी मुली,
□धिमधी मनोनय ऐशा स्वप्नभूमध्ये भेटली."
(पन्नास वर्षानंतर)

२)

जिवाचे लागेबांधे	ठाव नाहीं सख्या भावा
वाटेच्या मुशाफिरा,	जाई जाई दुज्या गावा
जन्मजन्मींच्या रे	तुझा ऋणानुबंधाची
□ष्ट लांब गेली	वाट पुढील जन्माची
	(वाटेच्या वाटसरा)

यातून व्यक्त होणाऱ्या प्रेमभावनेला उत्शृंखलतेचे रुप नाही तर त्यातून शोकात्मभाव अतिशय परिणकारकरीत्या प्रकटतो.

पत्नीवरचे प्रेम व्यक्त करणारे, प्रियकर-प्रेयसींच्या मनांची अनेकविध चित्रणे रेखाटणारे तांबे जेंव्हा तत्कालीन समाजातील विधवांची अवस्था बघतात, तेंव्हा ते अत्यंत व्यथित झालेले दिसतात. मनोदेवतेला कौल लावून निर्भयपणे व उघडपणे प्रियकराबरोबर जीवन जगू पाहणाऱ्या मुक्त मनाची विधवा स्वतःला निष्पाप समजून, शास्त्राची पर्वा न करता ती विवाह करते आणि समाजाचा व शास्त्राचा धिक्कार करत धैर्याने म्हणते-

"□ाि□ □सें म्हणा कुणि करा हवें तें आता
ते कान्त यापुढे, मीहि तयांची कान्ता,
□णि म्हणाच पापिण, म्हणाच कुलटा आता,
तो एक जाणतो मला, माझिया नाथा.
□ाि□ म्ह□ा, लाविला □लं□ □लशीलाला,
□ाि□ म्ह□ा, फासलें काळें चारित्र्याला,
□णि म्हणा, टाकिला देव, टाकिली नीती,
□णि म्हणा, लाविला हरताळचि शास्त्राला,

तो जुलूम तुमचा आग लागुं दे त्याला!
ज रुसोच रुसलें, रुसो न परि तो त्राता!"
(ते कान्त यापुढे)

नैसर्गिक रीतीने मानवी अंतःकरणात उत्पन्न होणाऱ्या भावना व स्वाभाविक आकांक्षा चिरडू पाहणाऱ्या समाजाची ती पर्वा करत नाही. विधवाविषयींचे आपले दुःख व्यक्त करताना प्रा. मायदेवांना म्हणतात, "Belive my dear wasudeo Rao, nothing is more painful to me than the sight of a young Brahmin widow, so beautiful, so true, so heroic, so heartbroken".[६] विधवांच्या भावविश्वातील मनोवेना व्यक्त करताना तांबे कधीही सुधारकाप्रमाणे भाष्य करत नाहीत, पण तिचे चित्र समाजासमोर ठेवतात. आणि समाजातील रुढ धर्मापेक्षा श्रेष्ठ व उच्च पातळीवरील नीतीचा ठसा समाज मनावर उठवतात. प्रेमभावनेचे चित्र आपल्या कवितेतून तांब्यांनी वयाच्या पंचविशीत जसे रेखाटले तसे वयाच्या साठीतही तितक्यातच तन्मयतेने रेखाटले. प्रा. श्री. के. क्षीरसागर म्हणतात, "भास्करराव तांबे अथवा बाऊनिंग यांच्यासारखे कवी तारुण्यातील उत्कट भावना वार्धक्यातही दाखवू शकतात आणि वार्धक्यातील नैतिक दृष्टीस तारुण्यातही पारखे नसतात".[७] तांब्यांच्या प्रेमकवितांवर खूष होऊन श्री. लक्ष्मणशास्त्री लेले यांनी त्यांना 'शृंगार मधुमिलिंद' म्हटले आहे. डॉ. जयंत वष्ट म्हणतात, "मराठी कवितेत प्रेमाची इतकी विमुक्त आणि वैशिष्ट्यपूर्ण तादात्म्यचित्रे इतक्या उत्कटतेने आणि जिवंतपणे कोणी क्वचितच रेखाटली असावीत".[८] प्रेमसौंदर्याने मत्त व धुंद कविवृत्तीची लय तांब्यांच्या कवितेतून दिसून येते.

केशवसुत, गडकरी, बालकवी यांच्या भावकवितेतील Romantic Melancholy ची Romantic longing ची अनेक चित्रणे पाहता त्या पार्श्वभूमीवर उदासिनता व हुरहुरीची मर्यादा लक्षात घेत परमेशवराच्या सौंदर्यनिर्मितीकडे प्रसंगी विस्मयचकित होऊन तर कधी नतमस्तक होऊन अपरिमित आनंदातून प्रेमाची सफलता गाणारे भा. रा. तांबे आणि त्यांची कविता अधिक जवळची वाटते. काही वेळा अधिक भावते.

संदर्भसूची

१. प्रा. ना. वा. पराडकर : तांबे यांचा साहित्यविषयक पत्रव्यवहार (संपादन-१९४९)
२. प्रा. भ.श्री. पंडित : तांबे आणि त्यांचे गीतिकाव्य १९७२
३. शांता शेळके : मधुधर रसदर्शन पृ. १२
४. रा. अ. काळेले : तांबे एक अध्ययन पृ. ७२
५. डॉ. व. दि. कुलकर्णी : अर्वाचीन मराठी सारस्वतकार पृ १०७
६. भा. रा. तांबे : अप्रकाशित तांबे पृ. ६६
७. डॉ. जयंत वष्ट : राजकवी तांबे, काव्य आणि काव्यासाद पृ. १६३